

“FENOKUZATUVNING MAQSADI VA UNI O‘TKAZISHNING TASHKIL ETISH ASOSLARI”

Ismoilov Oллоhberdi Ikromjon o‘g‘li

ADU biologiya yo‘nalishi 1-bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7897060>

Annotatsiya: Daraxt-buta o‘simliklarning vegetatsiya davrida bo‘ladigan fasliy o‘zgarishlarni bilmasdan turib, ularning biologik, ekologik va boshqa fasliy o‘zgarishlarini bilish mumkin emas. Fasliy o‘zgarishlarni o‘rganish maqsadida daraxt-butalarning turli fasllarda rivojlanish bosqichlari ustidan kuzatishlar olib borish mumkin. Ushbu maqolada daraxt-buta o‘simliklar fenologik kuzatuvining maqsadi va uni tashkil etish haqida so‘z bo‘radi.

Kalit so‘zlar: fenologiya, vegetatsiya, introduksiya, flora, fenologik spektr, o‘zgarish, iqlim, tuproq

«ЦЕЛЬ ФЕНОМЕНОМОНИТОРИНГА И ОСНОВЫ ЕГО ОРГАНИЗАЦИИ»

Аннотация: невозможно узнать биологические, экологические и другие сезонные изменения древесно-кустарниковых растений, не зная сезонных изменений, которые они претерпевают в течение вегетационного периода. С целью изучения сезонных изменений можно проводить наблюдения за стадиями развития деревьев и кустарников в разные сезоны. В данной статье рассматривается цель и организация фенологического наблюдения древесно-кустарниковых растений.

Ключевые слова: фенология, растительность, интродукция, флора, фенологический спектр, изменение, климат, почва

“FENOKUZATUVNING MAQSADI VA UNI O‘TKAZISHNING TASHKIL ETISH ASOSLARI”

Abstract: it is impossible to know the biological, ecological and other seasonal changes of tree-shrub plants without knowing the seasonal changes that occur during the growing season. For the purpose of studying seasonal changes, observations can be made on the stages of development of tree-shrubs in different seasons. This article will talk about the purpose of phenological observation of tree-shrub plants and its organization.

Keywords: phenology, vegetation, introduction, flora, phenological spectrum, change, climate, soil

KIRISH

Daraxt-buta o‘simliklarining hayotidagi fasliy hodisalar – mavsumiy o‘zgarishlar iqlim sharoitlariga chambarchas bog‘liq holda kechadi. Bu hodisalarni va ularni o‘zaro munosabatlarini o‘rganish katta amaliy ahamiyatga egadir, chunki ular turli iqlim – tuproq sharoitlarida turlicha davrlarda kechadi. O‘simliklar hayotida sodir bo‘ladigan fasliy hodisalarni o‘rganadigan fan fenologiya deb ataladi. Fenologiya grekchada phainomal- hodisa, logos – fan degan so‘zlar birikmasidan tuzilgan. “Fenologiya” terminini belgiyalik botanik Sh.Morran taklif etgan(1853).Yuksak o‘simliklarda kurtaklarning bo‘rtishi va yozilishi, barg chiqarishi, g‘unchalanish(shonalash), gullash, urug‘va mevalarning pishib yetilishi, kuzda barglar sarg‘ayishi va to‘kilishi(xazonrezgilik), sutemizuvchi hayvonlarda qishki uyqudan uyg‘onish, juftlashish, bolalash, mavsumiy tullash, qushlarda bahorgi uchib kelish, uya solish, tuxum qo‘yish, jo‘ja ochish kuzgi uchib ketish, baliqlarda bahorgi serharakat hayot, uvildiriq tashlash, mavsumiy ko‘chib yurish, hasharotlarda qishlab chiqqan individlarning bahorgi uyg‘onishi, gumbaklardan

hasharotlarning paydo bo'lishi, tuxumdan lichinka(qurt)larning ochib chiqishi, juftlashishi, tuxum qo'yishi va hokazolarning sodir bo'lish muddatlarini o'rganadi

Daraxt-buta o'simliklarning vegetatsiya davrida bo'ladigan fasliy o'zgarishlarni bilmasdan turib, ularning biologik, ekologik va boshqa xususiyatlarini bilish mumkin emas.

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODOLOGIYASI

Tekshirish obyektiga binoan, Fenologiya umumiy va xususiy Fenologiyaga bo'linadi. Umumiy fenologiya tabiat taraqqiyotini yil fasllarining bir meyorda alamashinib turishi bilan yaxlit hodisa sifatida o'rganadi. Xususiy Fenologiya fitofenologiya yoki o'simliklar fenologiyasi hamda zoofenologiya – hayvonlar fenologiyasiga bo'linadi. Fitofenologiyada madaniy va yovvoyi o'simliklar, begona o't va boshqalarning mavsumiy rivojlanishi o'rganiladi.

Tabiatdagi mavsumiy hodisalarning beruvchi omillar va qonuniyatlarni ekologik fenologiya o'rganib, bu fanning ayni qaratilgan obyektlar zonaga nisbatan ta'sir etuvchi ekologik omil endogen va ekzogen omillarga bo'linadi. Ekzogen omillarni tashqi muxit belgilaydi. O'simliklarning bahorgi uygonish muddatlarini asosan issiqlik rejimi belgilab beradi. Endogen ta'sirda esa organizm tashqi ta'sirga emas, balki o'z ichki organ va to'qimalaridagi fiziologik ta'sir natijasida ro'y beradi

Daraxt-buta o'simliklarning vegetatsiya davrida bo'ladigan fasliy o'zgarishlarni bilmasdan turib, ularning biologik, ekologik va boshqa fasliy o'zgarishlarini bilish mumkin emas. Fasliy o'zgarishlarni o'rganish maqsadida daraxt-butalarning turli fasllarda rivojlanish bosqichlari ustidan kuzatishlar olib borish mumkin. Bu kuzatishlar daraxt o'simliklarni hayotida asosiy o'rganish davrlari, ularni boshlanishi jadal o'tishi va tugallanish haqidagi ma'lumotlar olish imkonini beradi. Bu o'zgarishlar bir turda turli sharoitlarda turlicha sharoitlarda turlicha muddatda turlicha o'tadi, ko'pgina mevali daraxtlar mart oxiri–aprel boshlarida gullasa, tog'larda bu jarayon kechroq aprel oxiri may oylarida kechadi. Fasliy o'zgarishlarning qonuniyatlaridan bilish daraxt–buta o'simliklarni qanday iqlim sharoitlarda ekish, arealini kengaytirish va undan maqsadli to'g'ri foydalanish imkoniyatlarini aniqlashga yordam beradi. Ayniqsa, ko'kalamzorlashtirish va o'rmon xo'jaligida qimmatli, xalq xo'jaligi uchun muxim daraxt-buta o'simliklarni introduksiya qilishda va hududlashtirishda bu kuzatuvlar katta ahamiyatga ega.

TADQIQOT NATIJALARI VA MUHOKAMA

O'simlik turlarining yer betida tarqalishi ma'lum va aniq qonuniyat asosida boradi va bu qonuniyatga bo'ysunadi:

1. O'simlik turlarining soni shimoldan janubga tomon ortib boradi. Bu xodisa iqlimning shimoldan janubga tomon o'zgarib, ilib, yaxshilanib borishidir.

2. Odatda tekislikdagi o'simlik turlarining soni tog'li rayonlardagiga nisbatan hiyla oz bo'ladi.

3. Geologik jihatdan burungi tog'li joylar va tekisliklarning florasida geologik jihatdan yosh bolgan teritorialarnikiga nisbatan g'oyat boy bo'ladi. Buning sababi qadimgi floraning butunlay yo'qolib ketmasligini saqlab qolishidir.

4. Tropik va subtropik zonalarining florasida o'rta iqlimli poyasining florasiga nisbatan ancha boy bo'ladi. Bu hol tropik va subtropik mamlakatlar iqlimning o'simliklar uchun qulay bo'lishi, florasining esa muxim o'zgarishlarga duch kelmaganligidandir

Ko'pchilik o'simliklar kuz va qish oylarini urug', tuganak hamda ildizpoya holatida o'tkazadi. Kuzgi ekin va daraxtlar kuz hamda qish fasllarini ochiq joyda o'tkazadi. Shuning uchun ularni past temperaturaga chiniqtirish zarur. Erta bahorda erigan qor suvlari (tuproqqa singib) kechasi muzlab kengayadi, natijada tuproq qatlami siqilib ko'tariladi. Bunda ildizlar shikastlanadi

va o'simlik nobud bo'ladi. O'simlikni qishki noqulaylikdan saqlash uchun ekin dalalaridagi qorni to'plash, yerga o'g'it solish, o'simliklarni makro-va mikroelementlar bilan ta'minlash kabi agrotexnikaviy tadbirlarni o'tkazish hamda noqulay sharoitda bardosh beradigan navlarni yetishtirish zarur. Turli guruh o'simliklar vegetatsiya muddati turlicha bo'lishi, ularning yil fasllarida yorug'lik, namlik, haroratning va boshqa omillarning o'zgarishiga moslashish xususiyatidir.

Ayniqsa, bioekologiyani hisobga olgan holda va tirik organizmlarning hayot faoliyatiga ta'sir qiluvchi tabiiy omillar haqida gapirganda fenologik kuzatuvlar juda e'tiborga olib kelinmoqda

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, muayyan geografik zonada daraxt-buta o'simlik turining fenologik fazalarini yaqqol ko'rish uchun ularni fenologik spektri ko'rinishida tasvirlash maqsadga muvofiqdir.

Fenologik kuzatishlar o'rmon xo'jaligida, ko'kalamzorlashtirishda, muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga egadir. Fenologik kuzatishlar meteorologik malumotlar bilan to'ldiriladi, bu esa yillik mavsumiy o'zgarishlarni to'g'ri izohlash imkonini beradi. Fenokuzatuvlarda yig'ilgan ma'lumotlar daraxt-buta turlarini turli iqlim sharoitlarida o'stirish imkoniyatlarini aniqlashga imkon beradi. Ilmiy-tadqiqot ishlarini o'tkazishda qimmatli daraxt va butalarni vegetatsiya davridagi fasliy o'zgarishlarni o'rganish maqsadida quyidagi keng qamrovli fenokuzatishlar o'tkaziladi

Adabiyotlar:

1. A.K.Qayimov, E.T.Berdiyev, H.F.Hamroyev, S.A.Turdiyev. Dendralogiya.-T.:Fan va texnologiya,2015.
2. G.D.Mustaqimov. O'simliklar fiziologiyasi va mikrobiologiya asoslari.-T.:O'qituvchi, 1995.
3. S.S.Sahobiddinov. O'simliklar sistematikasi.-T.:O'qituvchi, 1966.
4. G.S.Tursinbayeva, G.M.Duschanova, J.S.Sadinov.-T.:Inovatsiya-Ziyo, 2020